

Бібліотечка
«Придніпровського
наукового вісника»

**ФОРМУВАННЯ
І ДІЯЛЬНІСТЬ
ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ**

Секція І. Філологія

ВІСНИК
ПРИДНІПРОВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ
С. П. КОШОТОВА

- повісті. Поет. твори. - К.: Наукова думка, 1988. - 600 с.
6. Франко І. Іван Вишенський. - Львів: Наклад автора. Друкарня В. А. Шийковського. Б. Р. - 80 с.
7. Франко І. Монолог атеїста. - Львів: Каменяр, 1973. - 432 с.
8. Возняк М. З української лірики XVII віку: Два «Старосвітські отченаші» з часу Шашкевича. - Львів: Записки наук. т-ва ім. Шевченка. - Т. 153. Вип. 4. - 1935. - С. 172 - 233.
9. Історія української літератури. / За ред. О. Білецького. - В 2-х т. - К.: АН УРСР. Ін-т літ-ри ім. Т.Г.Шевченка, 1954. - Т. I. - 539 с.

КОЖУХАР О. І., КОЖУХАР В. І.

РОЛЬ КОЗАЦТВА В ЗАРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Розбудова незалежної суверенної демократичної України сприяє зростанню національної свідомості українського народу, що, в свою чергу, - відродженню інтересу до його духовної спадщини. Русійною силою цього процесу є необхідність усвідомити власну історію, зрозуміти менталітет, складові національної свідомості у світлі надбань минулого.

Національна свідомість посідає особливе місце серед складових частин духовного буття кожного народу. Еволюцію національної свідомості можна простежити особливо в періоди історичних змін у політичному та соціально-економічному житті суспільства. В цей час відбуваються також зміни і домінуючих стереотипів поведінки народу, і його основних світоглядних засад, і форм спілкування, і відношення до інших етносів тощо. В історії українського народу яскравий приклад таких змін спостерігається в період, коли закладалися передумови Визвольної війни, а саме - в кінці XVI - першій половині XVII ст.

До середини X ст. українське козацтво не відчувало та і не могло відчувати себе політичною силою чи суспільним прошарком. Майже всі перші 100 років козац-

тва - це заняття і спосіб життя, а не соціальний статус. Зміни і в способі життя, і в загальному образі пограничного степового добичника-козака, самою логікою розвитку підштовхували до організаційного оформлення козацької спільноти. Козаки об'єднувалися на основі рівності без урахування соціального походження і матеріального становища. Козацька спільнота не розділялася на «своїх» і «чужих» за етнічною чи якоюсь іншою ознакою, адже її членів єднала спільна мета, спільна ціль, вища спільність «ми», протиставлена загрози зовні. Всі норми внутрішньої поведінки формувалися в умовах прикордоння і ґрунтувалися на пріоритетних засадах громади. Воля колективу, спільна ідея, почуття «ми» подавляло конкретне «я», оскільки тільки це забезпечувало колективну захищеність, гарантувало в екстремальних умовах єдність і наполегливість у досягненні поставленої мети.

Із заснуванням Запорозької Січі становище кардинально змінилося. Козацтво за короткий час виробило власну суспільно-політичну структуру, соціально-економічну організацію, стало значною військовою силою; як зазначав М. С. Грушевський: «Запорожжя було огнищем козацької сили, солідарності, організованості» (Грушевський М. С. Історія української козащини // Вітчизна. - 1989. - № 3. - С. 194). Запорізька Січ була козацькою християнською республікою, якій були притаманні риси демократичної держави. Козацьке Запорожжя не знало кріпацтва, традиційно дотримувалось рівності, керувалося почуттям відповідальності за долю українських земель і народу на основі християнських ідей. Військова демократія виступає як форма суспільно-політичної організації і правління, що передбачає виборність всіх його органів і виконавців, визначальну роль громади у вирішеній всіх справ. Д. І. Яворницький відзначав: «В основі порядків запорозького устрою лежала община, громада, мир, товариство... Зовнішнім виявом цієї общини була рада..., народне віче... Тут панувала повна рівність між всіма членами общини, кожен користувався однаковим правом голосу... ; проте, коли рішення було прийняте більшістю голосів на раді, воно ставало необхідним і обов'язковим

для всіх.» (Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3 т. - Т. 1. - К., 1989. - С. 149-150).

Козацтво являло собою соціальне самозахищене об'єднання, покликане до життя умовами існування на прикордонні з відповідними ідеалами і моральними критеріями. Особиста незалежність і свобода, військова доблесть, благородство, готовність до самопожертви заради досягнення спільної мети стали невід'ємними рисами запорозького лицаря.

Українське козацтво було в авангарді боротьби проти татарсько-турецьких нападів, захисником рідного краю. Запорозькі козаки стали на заваді агресії Кримського ханства і Османської імперії, які наводили жах на всю Європу. Запорожці самі почали вторгатися в татарські і турецькі володіння. Ця боротьба досягла свого апогею в першій третині XVII ст., коли запорозькі козаки громили турків в придунайських князівствах і на Балканах, наносили удари по Криму і здійснювали знамениті морські походи на Анатолію, не раз загрожуючи Стамбулу. Козацьке військо зіграло вирішальну роль в Хотинській битві (1621 р.), коли була розгромлена багатотисячна турецька армія.

Козацькі війни з татарами і турками мали виняткове значення для пробудження національної самосвідомості українського народу. Кращі риси захисників рідного краю стають надбанням всього народу, визначаючи його поведінку і морально-етичні норми.

Берестейська церковна унія викликала гостру опозицію всіх верств православного українського населення, про що свідчили виступи православних на сеймах і сеймиках, а також твори письменників-полемістів. Але найбільш рішучим, ревнним і послідовним захисником православ'я виступало козацтво. Завдяки наполегливій боротьбі запорожцям вдалося відновити ліквідовану Берестейським собором православну церковну ієрархію і добитися її офіційного визнання урядом Речі Посполитої, успішно протидіяти наступу уніатства і католицизму.

Водночас козацтво підтримало рух братств - громадських організацій православного міщанства, що протидіяли національному і релігійному гнобленню, всіляко дба-

ли про розвиток культури, освіти тощо. Саме в середовищі козацької еліти утверджувалась думка щодо необхідності підтримки давніх народних традицій, освіти, науки і культури. На цій основі виникає ідея національної автономії, а потім і незалежної самостійної держави.

У козацькому середовищі виховувалися характерні риси лицарства - патріотизм, готовність боротися за волю, честь, незалежність України, нехтування небезпекою, коли справа стосується життя рідних, друзів, побратимів, стійкість у перенесенні фізичних страждань, мужність, відвага, героїзм, здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на своїй землі, ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від завойовників.

Ідеї лицарської гідності, козацького ідеалу поступово проникали у свідомість різних верств населення. Так, католицький біскуп Й. Верещинський у 90-х рр. XVI ст., протестуючи проти урядових репресій щодо козацтва, зазначав, що козаки були такими ж лицарями, як і шляхтичі, а значить, мали всі підстави бути повноправними громадянами Речі Посполитої, користуватися широкими політичними правами, мати специфічні джерела прибутків.

На кінець XVI - початок XVII ст. припадає і героїзація козацьких ватажків Дмитра Вишневецького, Самійла Кішки, Петра Сагайдачного у народних думках та історичних піснях. Українські історичні пісні й думи козацького періоду є складовими частинами українського лицарського епосу. В них віддзеркалювалась душа народу - його радощі і смуток, перемоги й поразки, насиченість розповідними елементами з життя героїв, підкреслення типових рис - патріотизму, мужності, героїзму, миролюбності, що становлять основу частину історичного існування народу, його духовного обличчя. Тож народна творчість сприяла поширенню козацького ідеалу в житті тогочасного українського суспільства.

Посилення соціального, національного і релігійного гніту наприкінці XVI ст. спричинило зародження національно-визвольного руху в Україні. В авангарді цієї боротьби йшло козацтво, за яким утверджувалася репутація захисника загальнонаціональних інтересів. Поши-

рення козацького ідеалу дозволяло ватажкам повстань за досить короткий час залучити до своїх лав тисячі селян та міщан. На той же час припадає і зростання чисельності запорозького козацтва, яке стає провідником боротьби за давні лицарські вольності. При цьому в ході повстань кінця XVI - 20-30-х рр. XVII ст. в середовищі козаків викристалізовується визнання козацтвом приналежності не лише до Війська Запорізького, а й до певного національно-територіального суб'єкту - всієї України. Козацькі ватажки (С. Наливайко, Я. Острянин та інші.) прагнули розширити ареал земель з козацьким самоврядуванням за межі Наддніпрянщини. Зміст закликів ватажків козацько-селянських повстань об'єктивно репрезентував інтереси широких верств населення: визволення всієї України від іноземного панування, ліквідація унії, знищення кріпацтва, встановлення козацького самоврядування. В ході народних виступів розширюється соціальна база учасників, вдосконалюються форми і методи боротьби, поглиблюється розуміння мети і завдань. Козацтво стає в авангарді національно-визвольного руху і усвідомлює себе окремою суспільною верствою. А з розгортанням Визвольної війни козацтво уже чітко усвідомило себе не лише станом, а й виразником загальнонаціональних інтересів. Гетьман Б. Хмельницький конкретизував мету боротьби українського народу - визволення всіх етнічних земель і створення своєї власної держави.

Таким чином, протягом другої половини XVI - першої половини XVII ст. національна свідомість широких народних мас формувалася в умовах і під впливом посилення соціального, національного і релігійного гніту Речі Посполитої, дискримінаційної політики польської влади. В таких умовах українське козацтво стає тією силою (і військовою, і політичною, і духовною), що здатна була захистити український народ від фізичного винищення і духовної асиміляції. Кращі риси козацтва: мужність, героїзм, волелюбність, патріотизм, відданість православній вірі, звичаям і традиціям предків глибоко проникали у свідомість тогочасного українського суспільства. Зраз-

ки своєї поведінки в умовах асиміляторської політики шляхетської Польщі українці вбачали в козаках. Зусилля козацтва призвели до відновлення церковної ієрархії, розвитку освіти, сприяли культурно-національному піднесенню. Боротьба козаків за свої права переростала в боротьбу за загальнонаціональні інтереси, що, в свою чергу, сприяло поступовому усвідомленню всіма верствами і станами українського суспільства необхідності відродження своєї власної держави.

ОДИНОКА І. А.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність даної проблеми обумовлена перш за все тим, що в Україні, як і в інших колишніх республіках колишнього Радянського Союзу, з суб'єктивної ініціати-ви деяких політиків та імперіалістичних намагань Заходу відбувається насильницьке впровадження приватної власності, капіталізація суспільства.

Це об'єктивно впливає на формування нових пристрастей людської особистості, її нової духовності чи антидуховності. Отже, дане дослідження - це аналіз особливостей цих процесів.

На нашу думку, слід виходити з того, що поняття «людська особистість», її «душа» - явища багатозмістовні.

І все ж, якщо за відправний критерій взяти гуманність, людяність, то все їх розмаїття можна розділити на дві групи: позитивні якості, які спрямовуються, так би мовити, на «любов до ближнього», і негативні - егоїстичні.

Прагнення творити добро для інших (або хоча б бажати цього), висловлювати співчуття, надавати допомогу, не перешкоджати іншим в здійсненні добрих намірів, дотримання заповідей Христа і т. п. прийнято відносити до позитивних якостей людини, до ознак духовності. Вони, як правило, притаманні яскравим великим історичним постатям, таким, скажімо, як Іван